

Svar til Jespersen, Kirchhoff og Trommer

AF

PETER EDELBERG

Mit diskussionsoplæg om Hæstrup og hans efterfølgere i feltet har affødt reaktioner fra de tre nulevende historikere, som jeg kritiserede i artiklen. Det er jeg glad for. Det værste er at blive ignoreret, selv når dem man kritiserer, synes man tager forfærdeligt fejl.

Kirchhoff er den eneste, der beskæftiger sig med min kritik af Hæstrup, som var hovedpointen i mit indlæg. Kirchhoff mener, jeg overdriver Hæstrups læggen låg på mislyde og indbyrdes modsætninger i SOE i Danmark. Kirchhoff fremhæver bl. a. en kritik af Muus, Hæstrup skulle have givet på s. 95 i *Kontakt med England*. Hæstrup nævner ganske rigtigt der, at Muus blev domfældt i 1946 (Hæstrup nævner ikke årsagen, bedrageri, som vel også kunne forudsættes almindeligt kendt), men Hæstrup forsvarer netop Muus ved at fremhæve hans fantastiske resultater. Samtidig bruger Hæstrup udtrykket: »Overfor den stærke kritik af Muus, der senere fik udtryk i sagen mod ham...«, hvorved Hæstrup ikke gør kritikken til sin egen, og opstiller heroverfor en række udsagn om Muus' effektivitet, da det virkelig gjaldt. Er det en kritik af Muus, som Kirchhoff skriver? Nej, det er det ikke – det er et forsvar for Muus.

Kirchhoff skriver videre, at Hæstrup omtaler likvideringsforsøget på Adolf Larsen (sic, ikke Hansen som Kirchhoff skriver). Hæstrup omtaler, at man overvejede at smugle en cyankaliumpille ind til Larsen, da han sad i fængsel, men han omtaler ikke, at man efter at man opgav tanken om pillen, besluttede sig for at skyde Larsen, lige så snart man fik chancen, i øvrigt efter direkte ordre fra London. Cyankaliumpillen var ikke et forsøg på likvidation. Alle SOE-agenter var udstyret med en dødelig pille, som de formodedes at tage i tilfælde af arrestation. Derfor må jeg fastholde, at Hæstrup fortier likvidationsforsøget på Adolf Larsen. Kirchhoff får det til at se ud som om, jeg bygger på kilder, Hæstrup ikke havde adgang til vedr. denne historie. Det er ikke tilfæl-

det. Jeg bygger på kilder, Hæstrup selv indsamlede, f. eks. Roland Olsens beretning. Jeg kan ikke gå i detaljer med alle de henvisninger til kritik, Kirchhoff fremdrager, men generelt synes jeg slet ikke, de berettiger til at sige, at Hæstrup skam er kritisk over for sammenholdet inden for SOE-organisationen i Danmark. Kirchhoff afslutter denne del af sin kommentar med at afvise, at dette overhovedet er relevant for bæredygtigheden i Hæstrups projekt. Hæstrup skrev selv til Ebbe Munck i 1953, at »hvis der gaar væsentlige splinter af nogen, gaar der splinter af helheden«. Hæstrup mente altså, at det var relevant for bæredygtigheden i hans projekt, og derfor er det heller ikke tilfældige udeladelser. Bogstaveligt talt er det SOE, der skyder stikkerlikvideringerne i Danmark i gang. Først med Hans Henrik Larsen ved Sjælsø. Dernæst likvideringsforsøgene på Grethe Thomsen fra Frederikshavn, kendt som »Lorte-Grethe«, hvor en anden bliver dræbt i hendes sted. Og havde SOE-folkene fået deres vilje, var Adolf Larsen blevet skudt ligeså. Alt dette sker i foråret og sommeren 1943. Det ser ud til, at SOE er den aktør, der introducerer stikkerlikvideringer i den danske modstandskamp. Dette var måske ikke interessant for Hæstrups projekt, men det er i høj grad interessant, hvis man vil forstå SOE's indflydelse på den danske modstandskamp.¹

Kirchhoff skriver i en fodnote, at det citat, hvor Hæstrup påpeger, at han stoppede sine informanter i at udtale sig om stikkerlikvideringer, kun drejer sig om 1944/45. Citatet lyder: »*Under hele mit indsamlingsarbejde* var der ét forhold, jeg helt bevidst undlod at efterforske, ligesom jeg principielt afviste ethvert tilløb fra beretternes side til at komme ind på emnet.«² Hvordan Kirchhoff får det til kun at handle om 44/45, forstår jeg ikke.

Kirchhoff mener, at jeg overser, at Hæstrup generelt tillægger SOE væsentlig betydning for forløbet op til 29. august 1943. Det har jeg sådan set aldrig benægtet, men jeg fremhæver, at Hæstrup i centrale passager relativiserer SOE's betydning for forløbet, og endda citerer et af Hollingworths breve med det formål, må vi tro, at vise, at London ikke umiddelbart forestillede sig et Augustoprør. Derimod skriver Hæstrup det modsatte i sit engelske *Summary* – her er det SOE's 'first goal' at fremkalde et brud mellem den tyske besættelsesmagt og den danske regering. Dette synes Kirchhoff åbenbart ikke er påfaldende. Det synes jeg.

¹ For en nærmere beskrivelse af dette se: Peter Edelberg, »I. M. Thielesvej revisited: Kontakten med BOPA og offensiven mod stikkerne« in *Årsskrift for 4. Maj Kollegiet på Frederiksberg 2005*, red. Sven Arvid Birkeland (Eget Forlag 2005).

² Hæstrup, *Dørene Åbnes* (Odense Universitetsforlag 1973), p. 77. Min kursivering.

Til sidst skriver Kirchhoff, at jeg har stemplet ham og Aage Trommer som »skabspositivister« og kompilatorer over en kam. Det passer simpelthen ikke. Jeg havde ingen »hat der skal passe« som Kirchhoff beskylder mig for, for jeg har aldrig ønsket at beskrive Kirchhoff som en kopi af Hæstrup, hvorfor jeg da også skriver i mit oplæg, at Kirchhoff har taget store opgør med Hæstrup og kritiseret dele af de samme punkter, jeg selv kritiserer. Det jeg kritiserer, er hans oversigt over besættelsestidens historie, hvor der ligger en idé om, at noget er »gennemarbejdet« og noget »mangler«. Det giver indtryk af at det, der er gennemarbejdet, bør man lade ligge. Det mener jeg er en skadelig indstilling, da ikke alene er det nyttigt at kilderne bliver genlæst igen og igen af nye øjne, men mere grundlæggende ændrer perspektiver sig, og med perspektivet ændrer det, vi kalder sandheden, sig. Når Kirchhoff kritiserer Bryld og Warring for at forhindre »den rette forståelse« af besættelsestiden og den inspiration senere generationer hentede deri, mener jeg, Kirchhoff antyder, at den historiske sandhed er den samme uanset perspektiv.

Jeg har ikke studeret hele Kirchhoffs forfatterskab i detaljer, som han forlanger af mig, og derfor har jeg heller ikke udtalt mig om det. Jeg har fremdraget nyligt publicerede passager, som jeg ser som en tydelig arv efter Hæstrup. Det kan vel ikke forlanges, når man udtaler sig om en artikel af en historiker, at man så skal have læst historikerens samlede produktion. Har Kirchhoff læst alt, hvad undertegnede har publiceret, før han skrev: »Problemet med Peter Edelberg er at han læser stykkevis og delt og tager afsæt fra enkeltstående udsagn, som han så overfortolker...«?

Kirchhoff opfordrer mig til mere loyale læsninger. Det vil jeg tage til efterretning. Ofte er det dog kritiske læsninger, der mangler på mange historiske felter, men forhåbentlig kan man finde en balance mellem de to. Årsagen til, at min læsning af Hæstrup er kritisk, er, at der er så lidt direkte, analytisk kritik af Hæstrups pionérværk, *Kontakt med England*. Kirchhoff skriver, at mine »gode iagttagelser« er blevet fremført af andre før mig – jeg ville gerne vide hvor.

To bemærkninger til sidst. Mit arbejde for at få frigivet en række *personal files* fra SOE's arkiver i London havde ikke meget at gøre med min kritiske læsning af Hæstrup, men blev to af delene i et speciale. De indhentede *files* var ingen »mageløs opdagelse«, som Kirchhoff skriver, men har da givet en del nyttig viden om de enkelte agenter. Og så beskylder Kirchhoff mig to gange for manglende akribi, men skriver ikke, hvad han hentyder til. Hvis det er hans afhandling om Augustop-røret, må jeg endnu en gang sige, at jeg ikke har udtalt mig særligt om den.

Aage Trommer insinuerer, at jeg ikke har læst den artikel, hvis overskrift jeg citerer: »Hvad har vi naaet og hvad mangler vi?«, og som jeg karakteriserer som en overskrift med en kompilatorisk indstilling. Trommer anfører, at han i samme artikel skriver, at en enkelt historiker ikke kan sige det sidste ord om en sag. Det får være, men det ændrer ikke ved, at Trommer i artiklen kredser om, at der findes én sandhed om et emne, uanset at det ikke er tilskikket en enkeltperson at finde den. Trommer skriver, at enhver historiker bør arbejde med at finde ud af, »wie es eigentlich gewesen ist«, og at man som historiker drømmer om at sige det sidste ord om en sag. Det er præcis denne indstilling, jeg opponerer imod. Ganske vidst har Trommer nogle epistemologiske mementoer om, at en historiker ikke kan løse sig fra sine »politiske, sociale og kulturelle forudsætninger«, men det ændrer ikke ved, at Trommer antyder, at der ontologisk set findes en historisk sandhed, som man kan arbejde sig henimod v.h.a. »distanceringen til stoffet, viljen og evnen til at træde et par skridt tilbage og se det udefra«. Det er det »udefra« jeg slet ikke mener er muligt, men som Hæstrup fastholder og Trommer efter ham. »Det er ren manipulation!«, skriver Trommer, når jeg anfører, at han antyder, at der findes én sandhed om et historisk emne. Trommer skriver, at »man skal skrive, hvad beskæftigelsen med det givne stof saa at sige tvinger en til at skrive«, og selvom Trommer også anfører, at enhver ser, som han har øjne til at se, så kan jeg ikke forstå det anderledes end, at sandheden ligger i kilderne og dermed findes der én sandhed om et historisk emne, selvom den skal fortolkes af uperfekte mennesker.

Det er disse indikationer, jeg har sammenfattet som »en kompilatorisk og sandhedssøgende vandring mod 'den rette forståelse'«. Det var sådan set kun møntet på de artikler, jeg specifikt fremdrager i min kritik, men jeg kunne såmænd også inddrage første kapitel af Aage Trommers *Myte og Sandhed i Besættelseshistorien*, der giver udtryk for samme indstilling.

Jeg har i øvrigt aldrig skrevet om min onkel, men jeg har da skrevet lidt om min mors onkel, der var SOE-agent. Hvorfra Trommer ved, at jeg mener at have sagt det sidste ord i den sag, ved jeg ikke. I mit speciale skrev jeg, at der var flere sandheder om ham, alt efter hvilket perspektiv man så ham i. Det er det samme jeg siger nu.

Knud J. V. Jespersen kan ikke forstå, at jeg ikke anvender bind 2 af hans afhandling *Med Hjælp fra England*. Årsagen er simpel, og jeg burde have udtrykt den klart. Udgangspunktet for hele min kritik af Hæstrup og hans arvtagere var nemlig *Kontakt med England*, og dertil svarer lige præcis bind 1 af Jespersens afhandling, *Det Lange Tilløb*, da Jespersen

ligesom Hæstrup lader sit første bind gå fra besættelsen til Augustoprøret. Derfor har jeg heller ikke følt mig »kaldet til at fælde dom over [Jespersens] samlede projekt«, som han skriver, hvilket turde fremgå af, at jeg netop kun nævner *Det Lange Tilløb* i min artikel.

I sit svar til mig lægger Jespersen moderat afstand til Hæstrups tolkning af SOE og modstandskampen. I sin indledning til *Med Hjælp fra England* gør han det modsatte og skriver, at han vil skrive en »omvendt Hæstrup«, hvor omvendt betyder, at historien ses fra England. Jespersen skriver, at Hæstrup var den videnskabelige eksponent for modstandsbevægelsens forsimplede syn på besættelsen, men at dette forsimplede syn slet ikke behøvede at være forkert. Betyder det, at det også er Jespersens syn på sagen; selvom den er »omvendt«, er det vel stadig en »Hæstrup« han skrev? Det er der, jeg savner en kritisk stillingtagen til de forskere, der er gået forud. Jespersen skriver metaforisk og balanceret i sin forskningshistoriske indledning, men i en grad så hans egen stilling bliver utydelig. I min analyse af *Det Lange Tilløb* er der mere »Hæstrup« end »omvendt« i Jespersens syn på sagen. I sit svar til mig undlader Jespersen at komme ind på de konkrete kritikpunkter, jeg nævner, men henholder sig i stedet til bind 2, hvor han finder at han »ligger...temmelig langt fra de grundopfattelser, der i [Edelbergs indlæg] tillægges Hæstrup«. Jeg tror, det fører for vidt at udvide diskussionen til bind 2, og jeg forstår ikke, hvorfor bind 1 ikke kan bedømmes separat, ligesom man vel kan bedømme *Kontakt med England* separat fra *Hemmelig Alliance*.

Jespersen fremdrager ligeledes eksempler fra bind 2, når han afviser, at han nedtoner konflikter inden for modstandsbevægelsen. Det er fuldstændig korrekt, at han går ind i del konflikter i bind 2, som Hæstrup lod ligge. Det er derfor, jeg ikke forfalder til at kalde Jespersen »en ukritisk Hæstrup-epigon«, som han ellers tror. I bind 1 fremstiller han forholdet mellem de hjemmegroede modstandsbevægelser og SOE-folkene i så rosenrøde toner, at jeg mener, han negligerer de voldsomme konflikter, der var mellem dem. Det beskrev jeg i mit indlæg, og det savner jeg stadig svar på. Når han skriver, at »de lokale sabotører« før Augustoprøret kunne »hente moralsk støtte i visheden om, at de nu havde en mægtig allieret hinsides Nordsøen« nytter det ikke, at Jespersen dækker sig ind under, at han ikke ville behandle den samlede modstandskamp. Han har jo netop kraftigt antydnet, at kommunisterne, som jo var de lokale sabotører, var glade for at kæmpe med englænderne.

Jespersen anfører, at han skrev en lang indledning, og at min bemærkning vedr. en manglende kritisk stillingtagen til de forskere, der

gik forud, dermed er uberettiget. Jeg bruger en del plads i mit indlæg på at analysere den indledning, og jeg synes ikke, den giver noget klart og tydeligt billede af Jespersens forskningshistoriske position. Jespersen svarer ikke på denne kritik, f.eks. ved at uddybe udtrykket »en omvendt Hæstrup« eller forholde sig direkte til f. eks. Kirchhoffs og Trommers resultater, der var ganske anderledes end Hæstrups. Derfor må jeg fastholde min bemærkning.

Jespersen mener, at jeg beskylder ham for at have »lempet [sine] konklusioner for at tækkes et *old-boys-network*«. Det jeg antyder, er knap så dramatisk. Med Trommers ord i den artikel, jeg er under mistanke for ikke at have læst: »I historikerens identifikation med sit stof ligger nok en langt større fare end nogen udefra kommende styring. Det ligger lige for, at man identificerer sig med sit emne og omfatter det med sympati, og der skal ikke meget til, før sympatien træder i analysens sted.«³ Hæstrup havde en helt bevidst identifikation med modstandsbevægelsens synspunkter, og skrev i sin private korrespondance og sine memoarer, at hans bog netop var tænkt som en forsvarsværk for modstandsbevægelsen. Jeg mener, at det er dér vi skal se årsagen til bl.a. Hæstrups tvetydige forhold til SOE og Augustoprøret. I Jespersens tilfælde mener jeg, at den meget konfliktsky indledning og det tvetydige forhold til modstandsbevægelsens selvforståelse (og altså ikke først og fremmest, som Jespersen tror, hans beskrivelse af SOE og Augustoprøret) tyder på en identifikation med sit emne og de mennesker der er en del deraf. I øvrigt synes jeg det er interessant, at de to detaljerede værker, vi har om SOE i Danmark er blevet til i tæt praktisk og økonomisk samarbejde med modstandsveteraner. Hvilken indflydelse har det på den hermeneutiske proces? Hvordan undgår man eller arbejder med den identifikation, Trommer omtaler? Jespersen ser kun to poler her. Enten tækkes man disse veteraner, eller også har det ingen betydning haft. Jeg ville oprigtigt gerne høre mere om Jespersens erfaringer, for jeg tror ikke det er så simpelt.

Jespersen overdriver voldsomt den kritik, jeg har rejst af ham, og ser slet skjulte insinuationer og bevidste selektive læsninger i min kritik. Jeg noterer mig, at jeg ikke står alene med min kritik. Flere faghistoriske anmeldelser, dengang *Det Lange Tilløb* udkom, var mådelige. Henrik Lundbak skrev, at Jespersen var den historiker, modstandsveteraner gik til, når de ville have den »rigtige« historie skrevet, og syntes, der var

³ Aage Trommer, »Hvad har vi naaet og hvad mangler vi?« in *Besættelsen i Perspektiv*, red. Knud J. V. Jespersen og Thomas Pedersen (Odense Universitetsforlag 1995), p. 14.

⁴ Henrik Lundbak, anmeldelse af Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, in *1066*. Årg. 29, nr. 1 (1999).

noget »hemmelig drengklub« over det hele. Henrik Dethlefsen mente, at der i det store, hele var tale om »korrektiver til den foreliggende forskning mere end ... en egentlig nytolkning«,⁵ og Palle Roslyng-Jensen skrev i *Historisk Tidsskrift*, at Jespersens værk lå mere på linje med den folkelige kollektive erindring om besættelsen (som beskrevet af Bryld og Warring) end med de faghistoriske indsigter, der var opnået siden Hæstrup.⁶

Jeg vil ikke forskanse mig bag andre og vil ikke gøre deres kritik til min, men når tre fremtrædende besættelsestidshistorikere fremdrager aspekter af det, jeg også fremdrager, er min kritik nok ikke i den grad grebet ud af den blå luft. Derfor synes jeg, det er ærgerligt, at Jespersen affejer min kritik som »vildledende« eller »direkte misvisende« og afslutter med at fastslå, at mine »skæve tolkninger og falske domme... kan vi ikke bruge til noget«. Jespersen kommenterer imidlertid ikke adskillige af de konkrete spørgsmål, jeg rejser omkring hans bog, og derfor må jeg fastholde min kritik af *Det Lange Tilløb*. Hvis Jespersen så vil have, at vi skal inddrage *Den Væbnede Kamp*, må det blive i en anden omgang. Den forrykker ikke min generelle kritik af Jespersens syn på SOE i Danmark.

Afsluttende vil jeg sige, at jeg har haft stor glæde af Hæstrups værker i mit eget arbejde med modstandsbevægelsen, såvel som af Jespersens, Kirchhoffs og Trommers. Jeg deler helt taknemmelighedsgælden til Hæstrup for hans vigtige indsats for kildeindsamling og kildeanalyse. Ligeledes har Jespersens, Kirchhoffs og Trommers værker været en afgørende inspiration for mig. Respekt bør dog ikke stå i vejen for kritik og anerkendelse af uenigheder. Det er tværtimod forudsætningen.

⁵ Henrik Dethlefsen, anmeldelse af Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1. Publiceret på internettet.

⁶ Palle Roslyng-Jensen, anmeldelse af Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, in *Historisk Tidsskrift* Bd. 99, (1999).